

ÉLETMŰVEK A MAGYAR IRODALOMBÓL. KÖTELEZŐ SZERZŐK

◎ ADY ENDRE (1877–1919)

„Életműve a legnagyobb formátumú művészi kísérlet volt a 20. század elején, hogy »mégis győztes, mégis új és magyar« legyen a dal, hogy a magyarság közelebb kerüljön az eszményi emberi minőséghez.”

(Görömbei András)

Az életmű fontosabb elemei

A modern magyar líra megteremtője, a Nyugat első nemzedékének vezéregyénisége. Költészetébe gazdagon beemeli a századforduló szellemi jelenségeit, Nietzsche, Schopenhauer filozófiáját. Mélyen átérezte az életfilozófiák szubjektivista sugallatait – a teljességet és annak lehetetlenségét. Költői nyelvében keverednek a szecessziós és impresszionista vonások. Szimbolizmusa erőteljes társadalmi, politikai és erkölcsi ítélettel telített. Egyedi mitológiát teremtett. Kivételes küldetéstudat, elhivatottságérzés erősíti költői programját. Prófétaí gőg, zsenitudat, szeretetvágy – a modern személyiség rendkívüliségét jelenti. „Élet és Halál együtt mérendők”. Világnézetének központi eleme az Élet mitizálása, az Istenkeresés. Szerelmi lírájában a nemek csatájától, a „Héja-násztól”, a diszharmóniától (Léda-versek) eljut a menedéket jelentő *Őrizem a szemedig* (Csinszka-versek). Leggazdagabb motívumkörét a magyarság-versek adják. Küzdelmes, feszültséggel teli, ostorozó, féltő érzések egyszerre vannak jelen („mégis-morál”). Tájköltészete is víziószerű. Forradalmi és háborúellenes költészetében érzékenyen reagál az emberi eltévelyedésre, a történelmi bűnre.

Pályája, az életút legfontosabb állomásai

Érmindszenten született, a Szilágyságban. Ady Lőrinc elszegényedett nemes és Pásztor Mária református lelkészlány gyermeke.

Iskoláit szülőfalujában, Nagyváradon a piaristáknál és Zilahon a reformátusoknál végzi. Debrecenben és Pesten jogot hallgat, de a félbehagyott tanulmányok után a *Debrecen* című lap munkatársa. *Versek* címmel jelenik meg első kötete 1899-ben. 1900-tól Nagyváradon újságíró lesz. Ezekben az években publicisztikája jelentősebb. *Még egyszer* címmel írja meg második kötetét.

A *Nagyvárad* *Napló* munkatársa (1900–1903). Ekkor ismeri meg Diósy Ödön né Brüll Adélt (Lédát) – szerelmi költészetének fő ihletőjét, és általa Párizst is. 1904-től élete Párizs, Budapest és Érmindszent között zajlik.

1906-ban jelenik meg az „igazi” Ady-hang az *Új versek* kötetében. Ettől kezdve 1914-ig évente jelenik meg kötete. 1908-tól a *Nyugat* és *A Holnap* antológia munkatársa. Támadások keretében él. (A duk-duk affér.) 1912-ben véglegesen szakít Lédával,

majd megismerkedik Boncza Bertával. A világháború és a Csinszka-szerelem (1915-ben házasság) életének és *A halottak élén* (1918) című kötetének utolsó nagy témája. 1919. január 27-én halt meg, a nemzet halottjaként temették el.

EMELT SZINT

Kötetei és cikluskompozíciói

Az *Új versektől* kezdve köteteiben verseit ciklusokba rendezi – Baudelaire hatására.

Vér és arany (1907), *Az Illés szekerén* (1908), *Szeretném, ha szeretnének* (1909), *A Minden-Titkok versei* (1910), *A menekülő Élet* (1912), *A magunk szerelme* (1913), *Ki látott engem?* (1914)

Az új versek kötet ciklusai: *Léda asszony zsoldárjai*, *A magyar Ugaron*, *A daloló Páris*, *Szűz ormok vándora*.

A ciklusok címei megadják a témát. A kötet- és cikluscímek azonosak egy-egy vers címével. Tudatos szerkesztés, a témák összefüggése, szimmetria jellemzi. Számos témája végigvonul Ady egész költészetén.

Vér és arany

Ebben a kötetben a teljes élet megélésének igénye, a lírai én életszomja, a korlátokat áttörő pénz és a gyönyört követelő fausti életérzés kap hangsúlyt.

Az Illés szekerén

Új téma, új ciklus az istenkeresés motívuma és a forradalmi szerepvállalás jegyében.

Szeretném, ha szeretnének

A kuruc kor stilizált, szerepjátékos világának megelevenítése.

A Minden-Titkok versei

Számvetés; egy-egy ciklust szentel a korábbi témáinak (például *Az Isten Titkai*, *A Szerelem Titkai*, *A Magyarság Titkai*).

A menekülő Élet, A magunk szerelme, Ki látott engem?

Átalakul Ady költői nyelve. Egyszerűbb, dísztelenebb stílus jellemzi. A támadó, romboló gesztusok helyébe az általános emberi értékek védelme, őrzése lép. Gyakoribb az archaikus-biblikus stílus. Erősebbek a fogalmi szimbólumok (Holnap, Gondolat, Idő), szürrealisztikusabb, a látásmód töredezett.

A halottak élén

Négy évnyi szünet után utolsó, életében megjelent kötete. Fő témák: a háború és a Csinszka-szerelem.

Az utolsó hajók (1923)

Posztumusz kötet. Itt jelent meg utolsó verse: *Üdvözet a győzőnek*.

Stílusok, verselési módok keveredése

- Kimutathatóan jelen van a szecesszió (dekadencia), a dekorativitásra törekvés; a halál és az erotika témái (*Lédával a bálban*).
- Az impresszionizmus világából az intuíció, a pillanatnyi hangulati benyomás (*Párisban járt az Ősz*).
- A szimbolizmus költészetének legnyilvánvalóbb stíluseszköze. Képzeletkincsének legfontosabb forrásai a magyar történelem, a *Biblia*, az antik mitológia, a nagybetűs fogalmak (Titok, Élet, Halál) (*A fekete zongora*).
- Az expresszionizmus és a szürrealizmus is fellelhető az életműben (*Emlékezés egy nyár-éjszakára*).

EMELT SZINT

Ady verselése

Vitatott – felfedezhetők benne a hangsúlyos és az időmértékes sajátosságok, de nem szimultán, kevert ritmusú verselésűek. Inkább a régi magyar irodalmat idéző ütemhangsúlyos verselés jellemzi, de jambikus elemeket is tartalmaz.

Ars poeticája és magyarság-versei

A **Góg és Magóg** vezérvers, az *Új versek* prologusa, nagyarányú költői program megfogalmazása. Úgy akar megújítani, hogy közben ne veszítse el magyar karakterét, a történelmi múltból átörökített értékeit. „Új idők új dalaival” akar betörni a mozdíthatatlan magyar világba. Verecke és Dévény páros jelképe az ősi örökség megőrzését és a modern Nyugat szellemiségének igényét hangsúlyozza. Az esztétikai és társadalmi program szétválaszthatatlan.

Új vizeken járok

Kulcsfogalomná emeli az „új”-at. Az epigon lírával, a szürkeséggel szemben vállalja az új élettitkok átélését. A „Holnap hőse”-ként, az emberiség jövőjének megálmodójaként lép fel.

EMELT SZINT

Az ős Kaján

Végzetszerű belső küzdelem az építő és romboló erők között: „Mit ér az ember, ha magyar?”

Hunn, új legenda

Keményen szól, büszke öntudattal fogalmazza meg hitvallását. Költészete nem öncélú szépségkultusz megvalósítója, hanem a teljességvágy. Ezért nincs helyük a konzervatív, kiüresedett Goethe-, Petőfi- és Arany-epigonoknak. „A minden kellett, s megillet a Semmisem.” Küldetéstudatának paradoxona az, hogy a teljesség elérhetetlen, nélküle viszont csonka az emberi létezés.

Magyarság-versei

Magasrendű azonosságtudat, nagyfokú politikai tisztánlátás, bíráló szándék jellemzi. Sokan nemzetietlenséggel vádolták. Magyarságélménye csupa küzdelem (Ond vezér unokája). A Petőfi-féle szemléletes tájköltészet helyett látomásos, önvallomásos művek születnek.

A Hortobágy poétája

A *magyar Ugaron* ciklus nyitó verse. A Hortobágy szellemi értelemben is a kopárságot, a pusztát jelképezi, ahol a poétát kínzó gondolatok (alkony, délibáb, halál, bor, nő) nem tudnak megfoganni a „csorda népek” világában. Jelentésszerkezete egyszerű, üzenete egyértelmű.

A Tisza-parton

Úgy rajzolja meg saját helyzetét, hogy egyben a hazai elmaradottságot, durvaságot is ostromozza.

A magyar Ugaron

Cikluszáró vers. Az ugar jelképes fogalom, az elmaradott félfeudális magyar valóság szinonimája. Itt a lázadás is reménytelen, pedig a múltban virágokat termő „szent humusz” értéktelített világ volt. Ezért más a „magyar Messiások” sorsa, minden áldozat hiábavaló.

Nekünk Mohács kell

Fordított himnusz – nem áldást és szánalmat kér, hanem verést és könnyörtelenséget.

Léda és Párizs, Léda-versek

Ady az *Új versek* című kötetét Léda asszonynak ajánlotta, ezzel maga is nyomatékosan kijelölte Léda szerepét új költészetében. Kihívó gesztussal férjes asszonyhoz írt.

Merőben új hangot hoz szerelemfelfogásával, szerelemfilozófiájával és kifejezésmódjával. Erősen jelen van saját személyisége. A hagyományos szerelmi költészet intimitása, szemérmessége helyett hangsúlyt kap a testiség, a szexualitás. A „csatater, harctér” szerelmi költészetének lényegi vonására utaló metafora. Fő jellemzője a diszharmónia, a nemek végzetserű küzdelme; az öröm és fájdalom, a hódolat és a gyűlölet érzései; az élet és a halál küzdelme. Megszólal a vad érzékiség, az elátkozottság, az önistenítés, az egymásra találás, a gyöngédség és féltelenség stb. Az egyetlen nő szerelmét keresi – szimbolikus látásmód. A modern, 20. századi ember vergődése az, hogy már a szerelem sem lehet élet-megváltás, két ember intim, belső harmonikus viszonya.

Héja-nász az avaron

Központi motívumai a Nyár és az Ősz, a fiatalság és az öregedés, a szerelem és halál páros szimbólumai.

Lédával a bálban

Látomásos vers. Szecessziós képi világ, a haláltánc-motívumai jellemzik. Az idillel (rózsakoszorús ifjak) szemben az igazi szenvedély tragikus képe áll.

EMELT SZINT

Elbocsátó, szép üzenet

A szakítás dokumentuma. A viharos érzésektől terhes kapcsolat kegyetlen lezárása. Viszonyuk egyenlőtlenségére, a művészi lét függetlenségére is utal.

A Párizs-élmény nem csupán utazás, nem csupán a fények városa, hanem a magyar valóság tisztább nézőpontja.

Párizs, az én Bakonyom

Párizs, az idegen világ azonosul a Bakonnyal, az itthoni tájjal. A Bakony az üldözött, törvény elől menekülő betyárok rejteke, a költői én számára ezt Párizs jelenti. A vers kompozíciója egyetlen ívet ír le: a megérkezés, a menekülés indoklása és a teljes feloldódás útját.

Istenes versei

Elvetette a tételes vallást, de sokat forgatta a *Bibliát*. Az *Illés szekerén* című kötetben rendezte először önálló ciklusba. A halál állandó közelsége, az élet kitaszítotttsága, az otthontalanság feloldásának vágya vezette el az istennel való találkozásig. Sokszor szól a hitetlenségről, a lelkében dúló kétségekről (*Hiszek hitetlenül Istenben*).

„Nem ismerek szebb, szabadabb gondolkodást, mint az istennel való nyugtalan és kritikus foglalkozást.” (Ady)

Kételyeket hangoztató vallásossága tragikus, nem talál benne megnyugvást, békét. Kései korszakában – a háború időszakában – meghatározóvá vált a biblikus hangvétele. Szerinte csak isten adhat reményt, támaszt, ő az utolsó menedék. Adynál az istenfogalom szimbólum, gyakran többféle alakban jelenik meg.

A Sion-hegy alatt (1908)

A cím utalás az Istennel való találkozásra – a bibliai Mózes történetének modern parafrázisa. A nyomasztó, szorongásos hangulatú tájban egy meghiúsult találkozás szituációja zajlik. Az Úr vár, a lírai én keres, a szándék megvan, az egymásra találás elmarad. Groteszk képet ad Istenről. A lírai én passzív („rongyolt lélek, reszkető kéz”), bizonytalan, nem talál vissza a gyermeki, tiszta istenhithez. Különböző hangnemek keverednek (patetikus, ironikus, profán és ünnepi). Váltakozó hosszúságú jambikus sorokból épül fel a vers.

EMELT SZINT

A magány és az elidegenedés élménye

Ady mélyen átérezte a századforduló életfilozófiáinak szubjektív sugallatait. A teljességvágy és ennek elérésének lehetetlensége egyszerre kínozza. Legfájóbb élettapasztalata az Egész szétesése.

Kocsi-út az éjszakában (1909)

A *Szeretném, ha szeretnének* kötetből való, bölcseleti érvényű tudatvers. Belső monológ. A csonka Hold képe érzékelteti és előre jelzi a világ szétesését. Anaforás (azonos sorkezdet) szerkezetek nyomatékositják a „Minden Egész” hiányát és az egész életút tragikumává emeli. A „fut velem egy rossz szekér” gondolata nem más, mint utazás egy töredezett világban.

Szeretném, ha szeretnének

Az előző vers párja. A magányversek közé tartozik. A személyiség kivételességét, titokjellegét hangsúlyozza. De a szeretetvágy a személyiség feladását is jelenti, hisz csak így jut el az alkotó a befogadásig.

Lírája a háború idején

Költészetének középpontjába a magyarság féltése került. Apokaliptikus képek sokaságában jelenik meg az értelmetlen öldöklés, az elembertelenedés szörnyű lehetősége. A csucsai kastélyból látta a katonákat, aggódott Erdélyért, az eltévedt emberiségért. Költészete mélyül, tisztul, egyszerűsödik. Jelképrendszerében az idő és a magyarság áll a középpontban. Nyelvhasználata biblikus, archaizáló.

Emlékezés egy nyár-éjszakára

A kötet első verse. A háború kitörésének rémületes júliusi éjszakáját idézi. Felborul az élet addigi értékrendje – minden a visszájára fordul. Az Apokalipszis angyalának látomásával világvégi hangulatot teremt. A békés falusi idill semmivé foszlik. Az erkölcsi értékek torzulnak: „csörtettek bátran a senkik”, „a Gondolat részegen tántorgott”. Úrrá lett az értelmetlenség. A verssorok váltakozó hosszúak, a visszatérő refrének rapszodikus jellegűek. Az astrofikus verset csak a refrének tagolják.

Az eltévedt lovas (1914)

Az emberiség történelmi eltévedését, útvesztését jeleníti meg. A lovas vizuálisan nem jelenik meg, csak szinesztéziák során keresztül. Kirajzolódik a múlt és a jelen, a jövő azonban eltűnik. A lovas útja kilátástalan. A táj kísérteties, látomásos, az embertelen világ rémségei töltik meg. A világ elvesztette emberségét.

EMELT SZINT

Krónikás ének 1918-ból

Az archaizálás mintájának tekinthető. A régi magyar irodalom krónikás énekeinek stílusát, hangulatát idézi. A versből hiányzik a jövőkép – az örök jelen, a káosz, a zűrzavar vált uralkodóvá.

Ember az embertelenségben (1916)

Szembehelyezkedik a háború tébolyával – meg kell maradni embernek az embertelenségben, át kell menteni a jövőnek az értékeket, meg kell őrizni a reményt a holnap számára. Fontos etikai parancsot fogalmaz meg ezzel.

Intés az őrzőkhöz

Általános, örök érvényű problémát vet fel. Az utódokhoz szól, ők az „őrzők” – akiknek a múlt értékeit meg kell őrizni.

Nézz, drágám, kincseimre

Ady és Csinszka kapcsolatának alappillére a féltés, az aggodás. Ez a szerelem biztonságot ad, értéket jelent, fiatalabbnak érezheti magát, erőt adhat tovább élni.

Őrizem a szemed

Az öregedő, beteg férfi szerelmi vallomása. Csinszka személye háttérben marad. A középpontban a költő érzései állnak.

EMELT SZINT

Újságírói munkássága

Kevésbé ismert, de nem elhanyagolható. Már 1899-től újságíróként dolgozott Debrecenben, Nagyváradon, majd 1905-től Budapesten. A *Budapesti Napló*, a *Népszava*, a *Világ* és a *Nyugat* írója, szerkesztője. Fontosabb írásai: *Egy kis séta*; *Ismeretlen Korvin-kódex margójára*; *A magyar Pimodán*; *Petőfi nem alkuszik*.

Irodalmi vitái

■ *A duk-duk affér* (1908)

„Nincs közöm az úgynevezett magyar modernekhez”

■ A Népszava-vita

Csizmadia Sándor „tébolyköltészetére” Ady válasza a *Küldöm a frigy-ládát*.

■ *Az írástudatlanok árulása* (1929)

(Kosztolányi – Ady vita)

Az Ady-kánon újraalkotása még várat magára. Hatvany Lajosnak van igaza, aki kortársként úgy érezte: „Nevelődnünk kell hozzá, minden kötetért külön viaskodnunk kell.”

◎ ARANY JÁNOS (1817–1882)

„A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez,”
(Mindvégig)

Művészetének fontosabb értékei, helye az irodalmi életben

A klasszikus magyar költészet egyik legnagyobb, leggazdagabb alakja, modern irodalomtudományunk egyik alapítója. Irodalomszervező tevékenysége páratlan. Alapvető feladatának (Petőfivel együtt) a nép nemzetbe emelését, a magyar polgárosodás képviselését tekintette. A balladaköltők Shakespeare-ének is nevezzük. Rejtőzködő személyiség, kínzó lelkiismeretesség, személyes erkölcsi példamutatás jellemezte. Poeta doctus, aki aprólékos gondnal, részletmunkával formált meg mindent. Elsősorban epikusnak, nem lírikusnak tartotta önmagát, mégis akarata ellenére vált a modern líra elindítójává. Költői nyelvének ereje, páratlan műfordítói tevékenysége például szolgált a Nyugat nemzedékének. Művészi örökségével minden későbbi író-nemzedék számol, nagysága előtt meghajol.

Az életút legfontosabb adatai

A nemesség tudatát őrző, parasztsorba süllyedt szegény nagyszalontai család (Arany György és Megyeri Sára) 10. gyermeke. Érzékeny személyiség, akit féltő gondoskodással nevelnek. 1833-ban a Debreceni Kollégiumban tanul, 1834-ben Kisújszállásra megy praepceptornak. Máramaroszigeten színészskandalba keveredik. 1848–49-ben nemzetőr Aradon, Debrecenben és Pesten; belügyminisztériumi fogalmazó; a *Nép Barátja* című lap szerkesztője. 1850-ben Gesztre kerül házitanítónak a Tisza családhoz, majd Nagykörösön gimnáziumi tanár (1851–1860). Innen Pestre megy, a Kisfaludy Társaság igazgatója, a *Szépirodalmi Figyelő* (1860–1862), a *Koszorú* (1863–1865) című folyóiratok szerkesztője, az Akadémia tagja, majd 1865-től titkára. Élete alkonyán, a Margitszigeten töltött nyár emlékét őrzi a „kapcsos könyv”.

Pályájának szakaszai, szépirodalmi munkássága

Életműve hárompillérű, melyben egyenrangú szerepe van a nagyepikának, a verses kisepikának és a lírának. Az életpályán végigvonulnak ezek a műfajok, mindvégig ragaszkodott a verses epikához. Az **Elveszett alkotmány** című komikus eposzával indult (1845), mellyel a Kisfaludy Társaság pályázatát is elnyerte.

A **Toldi** (1846) hozza meg számára az irodalmi hírnevet, Petőfi barátságát. Új költői program, a népiesség fogalmazódik meg a műben idilli hangnemben.

A **Toldi estéje** (1847–1848) hangulata, életszemlélete más, „humoros”, elégikus hang jellemzi, erkölcsi dilemmát vet fel a nemzeti megtartás és haladás között. A mű középpontjában az öreg Toldi és Lajos király vitája áll. Az öreg Toldi összetett sze-

mélyiség, önmagában hordozza sérelmeit. Már az első énekben a saját sírját ásó Toldi felmérte létezésének korlátait, tudatában van annak, hogy életének értelmet adó eszményein túllépett az idő. Megőrzi önazonosságát, nem alkalmazkodik a megváltozott környezethez. Pósfalvi János híre életre kelti – az olasz vitézt nincs, aki legyőzze – újra szüksége van az országnak az öreg bajnokra. Visszatér a régi dicsőség. Az ifjú udvaroncok gúnydala az ősz bajnok eszményeinek megtagadására utal. Hirtelen haragja miatt ismét gyilkossá válik. A halálra készülődik, de az már nem heroikus, fenséges, hanem egy szánandó öregember halála. Toldi a testi-lelki elkorcsosulást, az erkölcs megromlását látja a modern szellemben. Attól tart, a magyarság elveszti nemzeti karakterét, ezért ragaszkodik ennek megőrzéséhez. Toldi és Lajos király párbeszéde a mű leghangsúlyosabb helyén, Toldi halála előtt olvasható. A király vallomást tesz a magyar nép szeretetéről. Ez követeli meg, hogy a művelt népek között becsületet valljon vele és ne szégyent. Az idő halad, változik a világ, átalakul az értékrend. A modern csatákban már nem a testi erő dönt, hanem a puszkapor, „Az ész ereje győz abban a kis porban!” A királyt nagy tervek fűtik, a népét civilizálni akarja, méltó helyet szeretne a magyarnak a művelt népek sorában. Haladni akar a korrallal, hisz a világ is változik.

EMELT SZINT

A Toldi szerelme (1863–1879) a trilógia legterjedelmesebb része, első változata *Daliás idők* címmel látott napvilágot. Enciklopédikus mű, kettős hőse Toldi és Lajos király. Megjelenik a bűn és bűnhődés motívuma.

További epikus műveinek jó része csak töredékes.

Bolond Istók I. ének (1850) befejezetlen; **Bolond Istók II. ének** (1873) verses önéletrajz; **A nagyidai cigányok** (1851) „vígeposz”, a szabadságharc hibáinak torzító tükré (merészebb témaválasztás, hangvétel jellemzi, parabola-jellegű mű); **Csaba-trilógia** (1853-tól haláláig) nagy terve a magyar nemzeti hősi eposz megírása a hun-magyar mondanakör alapján. Egyetlen – befejező része – a **Buda halála**.

Balladák

A ballada népköltészeti és műköltészeti kisépikai műfaj, lírai és drámai elemeket is tartalmaz. Greguss Ágost korlátozott érvényű meghatározása szerint „tragédia dalban elbeszélve”. Fontos eleme a romantikus tragikumfelfogás, a bűn és bűnhődés lélektani ábrázolása, pszichológiai érzékenység, gazdag ritmusvilág, rímtechnika. Történetmondásra épülő elégikus vagy humoros változata a **románc**, mely önálló műfaj.

Lehetséges csoportosítások

■ Keletkezés szerint: Nagyszalonta (1847–1851) – *A varró leányok*, *Szőke Panni* (románok). Nagykőrös (1850-es évek) – *Ágnes asszony*, *A walesi bárdok*. Pest (1877) – *Vörös Rébék*, *Híd-avatás*.

- Téma szerint: Paraszttballadák – népi ihletésűek: *Tengeri-hántás*, *A hamis tanú* stb. Történeti: *Szondi két apródja*, *V. László*. Nagyvárosi: *Híd-avatás*, *Párviadal*.
- Szerkezeti megoldás szerint: Egyszólamú: *Zách Klára*. Többszólamú: *Szondi két apródja*. Egyszólamú körkörös: *Ágnes asszony*.

Ágnes asszony (1853)

Lélektani ballada, középpontjában a bűn és bűnhődés kérdése áll. A lelkiismeret elől menekülni képtelen személyiség megőrlésének útját mutatja be. Egyszólamú körkörös felépítésű. Bűn – lelkiismeret, büntudat – megőrlés (bűnhődés).

Szerkezete: (pillérversszakok jellemzik). 1–4. vsz.: kitudódik a tett; 5–9. vsz.: Ágnes börtönben töltött ideje, kezdődő örülete; 10–19. vsz.: bírósági tárgyalás; elhatalmasodik az örület; 20–26. vsz.: meghasadt tudatállapot; rögeszmés cselekvés.

Szondi két apródja (1856)

Történeti ballada (Drégely 1552-es ostroma). Többszólamú, lineáris szerkezetű. A hűség és a helytállás sajátos léthelyzete szólal meg benne. A vár ostromát túlélő apródok Szondi hősiességéből merítkezve válnak hőssé. Nagy kérdés, hogy erkölcsileg melyik a helyes, követendő magatartás a túlélő lantosoknak (költőknek).

Idősíkok keveredése: az apródok a hősi múlt, a török küldött a jelen képviselője.

Értékszembesítés: két különböző erkölcsi világ áll szemben.

A tragikus bukást követően a lehetséges magatartás – a költői hivatás példázata.

EMELT SZINT

V. László (1853)

Drámai párbeszédre és síkváltásra épülő mű, az erkölcsi világrendet helyreállító balladái egyike. Tömörség, szaggatottság jellemzi. A romantikus természeti motívumok metaforikusan előkészítik a történetet.

Az örök zsidó (1860)

A nagykorösi korszak záró alkotása, két műfaj ötvözete. Témája az örökké tartó bűnhődés (például *Ágnes asszony*, *A hamis tanú* vagy *Sziszüphosz mítosza*.) Alapmotívuma a magány, a vándorlás. Drámai monológ, az elidegenedés jelképe.

Az Őszikék-korszak balladái

Az Őszikék-korszak jellegzetes témái a szerelem, a bűn és bűnhődés. A szereplők meghasonlott, kettős tudattartalmú emberek.

Tengeri-hántás (1877)

A versben két beszélő jelenik meg. A keretversszakokban a narrátor a külső nézőpont. A másik a beszélő, a történetmondó. Bonyolult szerkezetű, többszólamú, népi jellegű, bizonytalan erkölcsi világrendet mutató mű. A cselekmény két szálon fut:

a kukoricafosztás szituációja; Tuba Ferkó és Dalos Eszti szerelmi története. Vágástechnikája érdekes, az 5. sorok megszakítják a történetmondást. Töredezettség, szaggatottság, kihagyásos technika jellemzi. Ütemhangsúlyos verselésű.

EMELT SZINT

Vörös Rébék (1877)

Parasztballada. A házasságtörés és a kettős gyilkosság történetében megjelenik a világban minden bűnt előidéző gonosz Rebi alakjában (hol varjúként, hol kerítőként, hol boszorkányként). Félelmetes léggör uralkodik a balladában.

Híd-avatás (1877)

A modern nagyvárosi tematikába tartozó ballada, egyik fő jellemzője a haláltánc-motívum (lásd: Madách: *Az ember tragédiája*). Zichy Mihály készített hozzá illusztrációkat.

A lírikus költő

Két fontos korszakát különítjük el, az 50-es évek és az Őszikék (1877-80) korszakát.

Az első korszak

Előzmények: A szabadságharc spontán lírai visszahatása (*Nemzetőr-dal*, *Rásüt az esthajnal*).

EMELT SZINT

A rab gölya – a kiszolgáltatottság lélekállapotát jeleníti meg (1847).

Helyzetének döntő elemei: bizalmatlanság, visszahúzódás, üldöztetés, Petőfi elvesztése. Fő téma: a nemzeti fájdalom, a szabadságharc emléke, az elnyomás, kegyetlenség, például *Letésem a lantot*, *Évnapra*, *Ősszel*, *Évek, ti még eljövendő évek*. Jellegzetes műfaja az elégico-óda.

A személyes válság versei: *Visszatekintés*, *Kertben*, *A lejtőn*, *Az örök zsidó*.

Ősszel (1850)

A cím atmoszférateremtő. Formaalkotó elve az ellentét. A homéroszi eposzok derűs, harmonikus világa (1–40. sor) állítódik szembe az ossziáni dalok komorságával (41–80. sor). A refrén kettős szerepet tölt be: a derűs világ ábrándképeit rombolja, és felerősíti az ossziáni világot. Idő- és értékszembeállítás történik: a reformkor optimizmusa áll szemben az 1849 utáni idők reményvesztettségével.

A verslezárás lehangoló:

„Nincs többé Caledonián
Nép, kit te felgyujts énekeddel.”

Nyolcsoros versszakok, keresztrímes forma jellemzi a verset.

Letélszem a lantot (1850)

Műfaja elégico-óda. Párverse az 1877-es *Mindvégig* című ars poetica. Retorikai felépítésű vers (tétel – érvek – részletezés – következtetés). Középpontjában az értékvesztett jelen, az értéktelített múlt visszahozhatatlanságának felismerése áll. Kimutatható Petőfi hatása a költészet értelmezésének kérdésében. Ódai és elégikus hangnemváltások jellemzőek. A versszakok végén refrénnel nyomatékosít.

Kertben (1851)

A kert az európai kultúrtörténet egyik toposza. Idillt, védettséget, elzárkózást jelent, de az ember munkálkodásának, a civilizációnak is tere. A vers lírai alanya a kertész-kedő ember, maga a költő. Szerepköre: a versben a beszélő, a vershelyzet szereplője, reflektáló személy. Szubjektív észlelései révén jelenik meg a külvilág. Két nagyobb szerkezeti egysége az 1–4. és az 5–6. versszak.

- 1–4. vsz.: A magánember zárt világát mutatja be, amelyből megpróbálja kizárni a külvilágot, de ez nem lehetséges. A halál tényével szembekerülve az idill viszonylagos.
- 5–6. vsz.: A zárt világ, a menekülés nem megoldás, öncsaló illúzió. Ítéletet mond önmagáról és az eltorzult világról, az emberi önzésről, közönyről. Az emberi sebeket gyógyító vén kertész (halál) megjelenése törvényszerű.

Hangneme elégikus és ironikus. Versformája 9-8 szótagos jambikus lejtésű sorváltozatok. A rímtelen sorok sugallják a diszharmóniát.

Az Őszikék korszaka

Verseit nem szánja nyilvánosságnak. A „kapcsos könyvbe” ír (Gyulai Pál ajándéka). Fő témája a „nemzeti költő” helyett a személyes sors, az emlékek, a létösszegzés, az ihlet pillanatainak a megragadása, az egyszerű, hétköznapi ember ironikus szemlélődése stb. szólal meg. A modern líra elindítója (impresszionista elemek, egyéni szimbólumalkotás kísérlete, formai tökély). Általában önmegszólító és létösszegző művek tartoznak ide. Műfajai: ballada, életképek, elégico-óda, dal stb. Fontosabb művek: *Epilogus* (1877), *Mindvégig* (1877), *A tölgyek alatt*, *Naturam furca expellas*, *Vásárban* stb.

Epilogus (1877)

Már a címével is (utószó) azt sejteti, hogy lezártnak tekinti pályáját. Az öreg költő számvetése ez a vers, dal formájú, ironizáló vallomás. Az országút az emberi sors allegóriájaként jelenik meg. Két gondolatkörre épül: az első (1–5. vsz.) arról vall, hogyan viszonyult az élethez; a második (6–15. vsz.) az élet, a világ viszonyulása a költőhöz. Ambivalens érzéseket ír le: (talán érdemtelenül is) sokat kapott, de a legfontosabbat (csend, biztonság, független nyugalom) sohasem kaphatta meg. Felező nyolcas és négyes sorok, páros rímek alkotják a verset.

Mindvégig (1877)

Önmegszólító vers. Második személyű, közvetlen hangvétellű, elégikus mű. Sztoikus életszemlélet, önironia jellemzi. Műfaja kevert. Motívumként újra megjelenik a lant, a költészet hatalma, amely a halál ellenében is az alkotásra szólítja fel:

„A lantot, a lantot
Szorítsd kebeledhez,
Ha jő a halál.”

Arany János irodalmi tanulmányai és műfordítói tevékenysége is korszakos, meghatározó a magyar irodalomban. (Például *Zrínyi és Tasso, Széptani jegyzetek, Shakespeare: Hamlet, Aristophanes komédiái.*)

◉ BABITS MIHÁLY (1883–1941)

„Ami őt érdekli, az alapkérdések sora, ember és a világ, szubjektum és objektum, a megismerés és a kifejezhetőség. Ebből fakad tárgyához való újfajta, objektív-nak nevezhető viszonya.”

(Nemes Nagy Ágnes: *A hegyi költő*)

Művészetének fontosabb értékei, helye az irodalmi kánonban

A *Nyugat* első nemzedékének vezető költője Ady mellett. Közvetíti a nyugati irodalmak legfrissebb eredményeit. Összefoglalja a századfordulón-századelőn jelentkező modern magyar irodalmi törekvéseket. Mindvégig a művészi színvonalat, minőséget tartotta szem előtt, elhatárolta magát a politikai szélsőségektől. Témái nem sorolhatók be a hagyományos „hazafias, szerelmi stb.” témakörbe, ehelyett a lét alapkérdései, az élet és a halál, a test és a lélek, az idő és az emlékezet problémái foglalkoztatják. Lírájának újdonsága az intellektuális én-líra ezoterizmusa, formai bővölete. Életművének eszmei alapja a hazaszeretet, a nemzeti eszme elvont, társadalmi tartalmaktól mentes humanista erkölcsi ábrándja. A nagy hagyományok őrzése, az európaiság mindvégig az író alapmagatartása marad. Öröksége erősen hatott az Újhold nemzedékére.

Az életrajz jelentős tényei

Származása, neveltetése is hozzásegítette az irodalmi pályára jutáshoz; a pannon táj szerepe, a műveltség, a kultúra szeretete meghatározó élménye. Szekszárdon született 1883. november 26-án. Pécsen a cisztercita gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte magyar–latin szakon; részt vett a Négyesy László-féle stílusgyakorlatokon; itt kötött ismeretséget Juhász Gyulával és Kosztolányival. Tanári pályájának állomásai: Baja, Szeged, Fogaras, Újpest, Budapest; 1918-ban tanárként ment nyugdíjba. Az őszirózsás forradalom idején egyetemi tanárrá nevezték ki. A Tanácsköztársaság bukása után támadások

sora éri, nyugdíjától megfosztják. Felesége Tanner Ilona (írói álneven Török Sophie), 1921-ben kötöttek házasságot. Esztergomban, az Előhegyen felépített házuk menedék és az írók találkozóhelye.

Baumgarten Ferenc (1880–1927) magyar származású esztéta alapítványt hozott létre a magyar írók segélyezésére, melynek Babits a kurátora. A kor irodalmi vezéregyénisége, 1923-tól haláláig a *Nyugat* szerkesztője – 1933-ig Móriczsal együtt. 1940-ben Dante-fordításának elismeréséül San Remo-díjat kap az olasz államtól. 1941-ben gégerákban hal meg a Siesta szanatóriumban.

Költészete, kötetei: *Levelek Iris koszorújából* (1909), *Herceg, hátha megjön a tél is!* (1911), *Recitatív* (1916), *Nyugtalanság völgye* (1920), *Sziget és tenger* (1925), *Az istenek halnak, az ember él* (1929), *Verseny az esztendőekkel!* (1933), *Újabb versek* (1937)

EMELT SZINT

Prózairói munkássága

Prózai alkotásai nem érik el költészetének magasságait, ennek ellenére a mai prózairodalom jelentős darabjai között a helyük.

- Lélektani regény: *A golyakalifa*, *Tímár Virgil fia*.
- Családrégény: *Halálfiái*, *Kártyavár*.
- Utópia: *Elza pilóta, vagy a tökéletes társadalom*.
- Novelláskötet: *Hatholdas rózsakert*.

Babits és a filozófia

Filozófiai értelemben a magyar irodalom legműveltebb alakja. Művészetében a filozófiai gondolkodás kérdések és problémák formájában jelenik meg. A kimutatható filozófiai hatások felölelik a filozófiatörténet egészét Herakleitosztól (*In Horatium*) a 20. századi egzisztencializmusig (*Ősz és tavasz között*).

Jelentősebb hatások

- Spinoza: az emberi boldogság forrását Isten értelmi szerepében véli felfedezni (panteizmus).
- Szent Ágoston: az ember és a világ kapcsolata.
- Hume: a külvilág megismerésének tagadása (agnoszticizmus) – A lírikus epilógja.
- Schopenhauer: szubjektív idealista világszemlélet („soha-meg-nem elégedés”, diómetafora és a bűvös kör).
- Nietzsche: az uralomra törő akarat felszabadítása (*Óda a bűnhöz*).

- Bergson: a legnagyobb hatást ő gyakorolta; az abszolút megismerés csak intuíció révén valósul meg (*Himnusz Íriszhez*); az időfelfogás (*Esti kérdés*); szabadságfogalom: az emberi szellem, a gondolkodás szabadsága.

Költészetének fontosabb állomásai

Levelek Iris koszorújából (1909)

Első verseskötete – címe a költészet sokszínűségének, változatosságának igényét fogalmazza meg. Szecessziós, impresszionista és szimbolikus stílusjegyek jellemzik.

Nyitó verse: **In Horatium**

Első négy sora a Horatius-idézet („*Gyűlöllek: távol légy alacsony tömeg!*”) a babitsi líra intellektuális, artisztikus (elzárkózó) jellegére utal. A befogadó csak értő lehet. Központi gondolata a változás igénye. *Pantha rei*: minden folyik.

„*Ekként a dal is légyen örökkön új,
a régi eszme váltson ezer köpenyt*”

A világ lényegét a görög természetfilozófiai hatás alapján az állandó megújulásban látja.

Záró verse: **A lírikus epilógja**

Keretbe foglalja a kötetet. Az énen kívüli világ megismerhetetlenségére fókuszál. Fő motívumai: az én-bezárttság, vak dió, feltörhetetlenség, börtön, költői szerep, mindenség-vágy. A vers szerkezete a kint és a bent ellentétére épül. A lírai én csak ön maga határát képes kijelölni.

„omega s az alfa” – inverzió – és körkörösség jellemzi.

Herceg, hátha megjön a tél is! (1911)

A második kötet központi motívuma a klasszikus antik kultúra és eszmények megőrzésének igénye.

Esti kérdés (1909)

A kötet legnagyobb hatású verse. Átjárja a bergsoni időről és emlékezetről szóló filozófia. Lételméleti, bölcséleti kérdés köré épül: „miért élünk?” A szinte egyetlen mondatból álló verset három névmás (midőn, olyankor, ott) tagolja három részre.

„*Midőn*” – az időhatározóval induló első egység az est leírása. Összetett metaforával jeleníti meg. Motívumai: bársonytakaró, dajka, lepel – és a természeti elemek: víz, ég, domb, lomb... stb.

„*Olyankor*” – a második részben az emlékképek villannak fel. Időben és térben eltérő helyeken járunk (bús szoba, kávéház, utazás, Velence... stb.), minden az időtlen pillanatot szépségét hangsúlyozza – önkéntelen emlékezet (Bergson).

„Ott” – a vers centruma, lezárása. Minden megkérdőjeleződik.

Válasz nélküli kérdések: minek? miért? Mi az élet értelme, ha úgyis elmúlik? A *Bibliára* és Kölcsey *Vanitatum vanitas* című versére is utal. A vers zárata – az elszáradó és újra növe fű – szimbolikusan az élet és a halál körkörösségét is érzékelteti. 10 és 11 szótagú jambikus sorokból áll.

EMELT SZINT

Recitativ (1916)

Ebben a kötetében a háború hatására költészeti, esztétikai, etikai váltás figyelhető meg. Az írástudó erkölcsi felelőssége a közösség nevében való szólás. A szimbolista, szecessziós képek helyett erősebb, expresszív hatásra törekszik.

Húsvét előtt (1916)

A *Nyugat* matinéján olvassa fel a Zeneakadémián. A cím a feltámadást, a háború befejezését, az újjászületést sürgeti. A háború közepette a békéért kiált – a kiszakadás, a kimondás gesztusával („*s ha kiszakad, ... de ha szétszakad*”). A közösség szószólójaként (mint egykor Berzsenyi vagy Vörösmarty) a malom-vér motívumtól eljut a bor-búza-béke szimbolikájáig, a béke vágyának kimondásáig. Műfaja: dithürambosz.

EMELT SZINT

Fortissimo (1917)

A *Húsvét előtt* párja. A cím zenei műszó: legerősebben, legnagyobb hangerővel. A vers miatt vallás elleni vétség vádjával perbe fogják („*süket isten*”). Erőteljes tiltakozás a háború ellen.

Cigány a siralomházban (1926)

Az *istenek halnak, az ember él* című kötet ars poeticája. Visszaidézi korábbi pályaszakaszainak egy-egy jellegzetes motívumát, gesztusát: „*Úgy született hajdan...*” Individuális, artisztikus korszakát idézi, a szecessziós Babitsot. A klasszikus művéség igénye fogalmazódik meg.

„*a trombitahang*”

Az expresszionista tiltakozás mozzanata.

„*ma már oly halkán, ... remegve jön*”

A jelenlegi költészetét hiábavalónak érzi. Ugyanakkor paradigmaváltás van: „*Nem magamért sírok én: testvérem van millió.*” A közösség fontosabbá válik, mint a szubjektum. Az esztétikai nézőpont helyett az etikai lesz a fontos. Így változik meg költészetében a lírai én versbeli helyzete.

EMELT SZINT

Mint különös hírmondó (1930)

A harmincas évek egyik „orma”. A 20. században a hírmondó fogalma nehezen értelmezhető, különös alak. Olyan hírt hoz, amit látszólag mindenki tud; hogy ősz van, a természet ritmusa örök, ezzel szemben a történések, civilizációk esetlegesek. Babits olyan hírmondó, aki a barbár világgal szemben az erkölcsi normák megőrzője akar lenni.

Önazonosság keresése**Csak posta voltál** (1933)

Mit hagyunk magunk után a világban? Erre a kérdésre próbál válaszolni. Önmegszólító vers. Az írott és olvasott szöveg világa nem ugyanaz – a „nyom” nem azonos a „nyomot hagyóval”.

Fölkészülés a halálra**Ősz és tavasz között** (1936)

Babits utolsó korszakának nagy témája – szembenézés a halállal. A cím az évszakváltás (tél) körülírása. Eufemisztikusan a halálra való felkészülés időszakát jelzi. Képei, hasonlatai, metaforái nem újszerűek. A télbe forduló természet és a halál felé tartó emberi élet párhuzamos. A megújuló természet és az emberi mulandóság egymással ellentétes. A versben sok rájátszással (allúzióval) találkozunk:

Középkori haláltánc – refrén

Példázatok

Arany János kései versei (*Epilogus, Mindvégig*) sejlenek fel.

Jónás könyve

Profetikus verseit folytatja. A négyrészes elbeszélő költemény egyben bibliai történet mögé rejtett szellemi önéletrajz. A költő kívülről szemléli önmagát, s önarcképét Jónás személyében festi meg – bár nem mindenben azonosul hőisével. A küldetéstudat mellett itt is jelen van az irónia, sőt a groteszk humor is. A mű elején Jónás komikus és szánalmas figura; gyáván menekül az úr parancsa, lelkiismeretének szava elől. Ninivében már nevetségessé válik: kinevetik, kicsúfolják, amikor küldetését görcsösen igyekszik teljesíteni. Testi-lelki gyötrelmei hatására Ninive ellen prédikál, mert felismeri, hogy nem térhet ki a felelősség elől. Kudarcai után a sivatagba menekül. A mű csaknem végig híven követi a bibliai történetet.

A legfontosabb eltérés: a bibliai történetben a niniveiek hallgatnak a prófétára, ezért ott érthető, hogy az Úr megkegyelmez a városnak. Babitsnál gúny és közöny fogadja a próféciát, ezért indokoltnak tűnik Jónás keserű kifakadása az Úr ellen. Az Úr azon-

ban mégsem pusztítja el e várost, így némi remény is felsejlik, hogy az emberiség maradandó értékei túlélhetik a megáradt gonoszságot.

„A szó a tiéd, a fegyver az enyém

Te csak prédikálj, Jónás, én cselekszem” – mondja az Úr. Jónás feladata nem az ítélkezés, hanem a harc az embertelenség, a barbárság ellen.

A mű végső tanulsága: a próféta nem menekülhet kötelessége elől, nem vonulhat el magányosan, semmiképpen sem hallgathat, ha szólania kell. Nem az önvád szólal meg a *Jónás könyvében*, hanem Babits belső vívódása az erkölcsi kötelesség kiállásra készített parancsa és a közszerepléstől visszahúzódo természete között.

A hangnem kettős: egyszerre ironikus-komikus és patetikus is. A hétköznapi nyelv alkalmazása is az irónia eszköze.

Versforma: egyenetlen hosszúságú, páros rímű, laza jambikus sorokból áll a költemény – alkalmazkodva a tárgyhoz és kettős hangnemhez. Az Úr és Jónás vitája valószínűleg belső vita, Babits önmagával folytatott párbeszéde. Hangvétele ironikus, távolságot teremt önmaga és műve között.

Az Úr érvei: Meg akarja győzni Jónást, hogy menjen prófétálni Ninivébe:

„Nagy ott a baj, megáradt a gonoszság”.

A prófétálást vállalni kell, mert

„Vétkesek közt cinkos, aki néma”.

Az Úr nem hajlandó elpusztítani a bűnös várost. Jónás megsajnálta a tököt, amiért nem kellett erőfeszítést tennie, hogyne sajnálná meg ő is Ninivét, ami évszázadokon át épült. Az Úrnak van ideje, nem sürgős a büntetés; Jónásnak pedig nem az a dolga, hogy bosszút lihegjen és igazságot osszon. Az Úr a tekintély és a hatalom jelképe, nagyvonalú és bölcs, aki képes úrrá lenni pillanatnyi érzelmein, bosszúvágyán; elnéző türelmet mutat az emberek iránt.

Jónás érvei: szembeszáll az Úr akaratával, mivel „*rühellé a prófétaságot*”. Nem akar közéleti szerepet vállalni a kényelmetlenségek miatt. Lázadása azonban meddő. Meg akarja győzni a niniveieket, hogy térjenek jó útra. Követeli, hogy az Úr váltsa be fenyegetéseit, ne hagyja őt hazugságban. Ítélni akar és bosszút állni. Ő az értékek harcos védelmezője. Alapvetően ő a jóra vágyó, esendő ember, benne ismerhetünk legjobban magunkra, saját gyengeségeinkre.

A Jónás imáját 1939-ben kapcsolta művéhez Babits, s ez talán megrendítőbb, mint az epikus remekmű.

Költészetének megújulásáért könyörög ez az ima.

Két nagy mondatból áll a vers: az elsőben a nagybeteg költő a régi szavak hűtlenségéről panaszkodik. A másodikban a bizakodást szólaltatja meg: bátran és nem bujkálva kíván újra megszólalni. A közeli halál tudata is sürgeti, hogy ne rest szolgálként, hanem fáradhatatlanul kövesse Isten parancsait, amíg teheti.

Babits Mihály élete során átélte a két világháborút, eszmerendszerét áthatotta a békevágy, s nem feledte az írástudók felelősségét sem.

◎ HERCZEG FERENC (1853–1954)

„Herczeg történeti regényei is modernek, de olyan művészi formájúak, mintha az eposz egykori méltóságát őriznék meg prózában. Az epikai hitelt sokszor bennük is a művészi illúzió pótolja.”

(Kornis Gyula)

Művészetének fontosabb értékei

A Horthy-korszak legnépszerűbb írója, a kor „nemzeti klasszikusa”. Novella- és regényíró, drámaszerző, újságíró, a századforduló nemzeti elkötelezettségű írója, a népnemzeti romantika klasszicizálója. A konzervativizmus és a modernség ötvözésére törekedett. Kritikusai szerint a modernséget kevésbé tudta érvényesíteni, viszont mestere lett az elegánsan hűvös magyar elbeszélő stílusnak. Mikszáth anekdotikus elbeszélései és Jókai kalandokban és fordulatokban gazdag cselekménybonyolítása is nagy hatással voltak rá.

Herczeg művei gyakran metaforikusan is értelmezhető alkotások, történelmi regényeire pedig az áthallásosság, a szórakoztatva tanító szándék a jellemző. Novelláiban, regényeiben a keresztény úri középosztály életmód-ideálját közvetíti.

Az életút legfontosabb adatai

Verseceen született 1853-ban, bánáti sváb családból származott. Első műveit németül írta, csak szegedi diákként tanult meg magyarul. Budapesten jogot hallgatott, később Temesváron, majd Budapesten volt ügyvédjelölt. A bálozó, kártyázó aranyifjúság életét élte. 1887-ben egy halálos végű párbaja miatt négy hónapra ítélték. A váci fegyházban írta *Fenn és lenn* című regényét, amely megnyerte az Egyetemes Regénytár pályadíját. Gyorsan népszerűvé vált szórakoztató műveivel, (pl. *A Gyurkovics-lányok*, *A Gyurkovics-fiúk*), melyeknek a dzsentri a fő témája.

A könnyed szórakoztatás céljával írt egyik elbeszéléséből *Kék róka* címen világsikerű vígjáték lett. 1894-ben alapította meg a középosztály igényeit megcélzó, igényesen szerkesztett, nagyhatású hetilapját, az *Új Idők* című irodalmi folyóiratot, amelyet egészen 1944-ig szerkesztett. Számos tisztséghez jut, többek között a Petőfi Társaság titkára, a Kisfaludy Társaság, az Akadémia és a főrendiház tagja. 1925 és 1930 között 40 kötetes díszkiadásban jelentek meg munkái. A legnagyobb magyar írókarriererek egyikét futotta be. Az irodalom vérkeringéséből azonban lassan kikerült, a II. világháború után már nem publikált.

Míg a háború előtti életét igen részletesen ismerjük, az azt követő sorsáról nagyon kevés a hiteles információ. Villája elvételéről, kitelepítéséről, hogy ő volt Sztálin egyik kedvenc írója, és egy szovjet küldöttség érkezésekor a villájában visszakapott

egy szobát stb., leginkább csak irodalmi legendákból tudunk. Az viszont tény, hogy 1949 után műveit évtizedekig nem adhatták ki Magyarországon.

EMELT SZINT

Az Új Idők alapító főszerkesztője

A szépirodalmi képes hetilap első száma 1894. december 18-án jelent meg, szerkesztésével Herczeg Ferencet bízta meg a lap alapítója, a Singer és Wolfner kiadó. Herczeg Ferenc pedig állandó fő munkatársának nyerte meg Mikszáth Kálmánt és Bródy Sándort is. Herczeg Ferenc a szerkesztői feladatokat egészen 1944-ig látta el, és a lap az idők folyamán a legnagyobb szépirodalmi hetilappá vált. A hetilap többnyire népi-nemzeti, konzervatív beállítottságú volt, ami a vidéki értelmiségiek (tanítók, jegyzők, orvosok, papok) érdeklődésének megfelelő cikkeket, társasági híreket, divatfotókat és irodalmi alkotásokat közölt, de volt családi és gyermekrovata is. A nagy példányszámú lap bevételeiből olvasóinak, előfizetőinek egy huszonnégy kötetes lexikon ajándékozására is futotta. Az *Új Idők*ben minden író helyet kaphatott, csak a tehetség számított, ennek megfelelően megjelentek benne a lap szerkesztőjének, Herczeg Ferencnek az írásain kívül Ambrus Zoltán, Bródy Sándor, Kassák Lajos, Radnóti Miklós, Tömörkény István, majd Benedek Marcell, Csathó Kálmán, Fekete István, Gulácsy Irén, Harsányi Zsolt, Márai Sándor, Szabó Lőrinc, Zsigray Julianna írásai is. A lapban indulásakor folytatásokban jelentek meg Gárdonyi Géza és Jókai Mór regényei, de itt jelent meg először ugyanebben a formában Mikszáth Kálmán *Szent Péter esernyője* című regénye is. Az *Új Idők* című hetilap 1949-ben szűnt meg.

Az életmű megítélése kettős, jelenleg szakmai vita tárgya, a tudományos igényű feldolgozása még nem történt meg. Herczeg Ferenc életművéből a szerkesztői tevékenységét jelentősebbnek tartók a novelláit, regényeit szépirodalmi, esztétikai szempontból kevésbé tartják jelentősnek, sokkal inkább a lektűrök közé sorolják. A „lektűr magyar mesterének” is nevezik. Míg mások úgy gondolják, hogy a „nemzet klasszikusa” cím méltán illeti meg az író, különösen nagyra tartva *Az élet kapuja* című regényét.

Fekete szüret a Badacsonyon

1929-ben a *Budapesti Hírlap*ban megjelent tárcanovella.

Tárca: rövid terjedelmű, publicisztikai műfaj. Az újságok tárcarovatában közölt, rendszerint aktuális témájú, közérdeklődésre számot tartó, könnyed hangvételű kisesszé. A műfaj magyar klasszikusai: Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Karinthy Frigyes, Szép Ernő, Kellér Andor, Hunyadi Sándor, Márai Sándor.

Szerkezet:

Bevezetés: „*Badacsony a természet szépségének egyik világcsodája.*”

Kifejtés: A gyönyörű tájat haszonlesésből – bazaltot fejtenek – tönkreteszik. *„Beszéljünk magyarul: a hegy köhögése: robbantó töltények durrogása. Mert évek óta robbantják, darabolják, hordják a Badacsonyt.”*

Befejezés: A tanulság levonása: *„Állítom: ilyen vandál módját a nyereszkesedésnek, a nemzeti kincsnek egyesek javára való ilyen kíméletlen elpusztítását, semmiféle kultúrorszáiban nem tűrnék meg”; „...sebet ejtenek minden egyes magyar ember jóhírén is, mert ország-világ szemében azt a látszatot keltik, hogy a mi fajtánk nem méltó ennek az istenáldotta országnak természeti kincseire.”* Az üzleti érdek nem múlhatja felül a nemzet, a kultúra érdekét.

Célja, a meggyőzés érdekében sok költői eszközt használ, líraivá alakítva a prózai szöveget.

Kitekintés: A mondanivaló a XXI. században is aktuális, sőt nemcsak nemzeti, hanem globális méretűvé nőtt probléma. Az ember milyen mértékben avatkozhat be a természet csodálatos világába? Mit tehetünk, hogy az üzleti érdek ne tegye tönkre bolygónkat?

Az élet kapuja (1919)

„nemesen koncentrált történelmi miniatűr” (Szerb Antal)

Az 1919-ben megjelent kisregényt Herczeg legjelentősebb történelmi témájú alkotásának tartják. Háromszor is jelölték (1925, 1926, 1927) Nobel-díjra, amelyet az író végül sosem kapott meg. A jelölés mögött az a felismerés állhatott, mely szerint Herczeg szinte látnokként a kisregényben a trianoni katasztrófa utáni Magyarország irodalmi allegóriáját alkotta meg.

Téma

A 16. század elején, II. Gyula és X. Leó pápasága idején játszódik Rómában, ahol Bakócz Tamás esztergomi érsek próbálja teljesíteni küldetését: megmenteni a magyarságot a töröktől. Ezért akarja megszerezni 1512-ben a pápai trónt, s vele együtt a hatalmat, de kísérlete gyászos kudarcba fullad. A kortársak ezt a kudarcot állították párhuzamba a trianoni diktátum sújtotta Magyarország helyzetével.

A szerkezet két cselekményszálra épül, melyeknek egymásba kapcsolásával teremt drámai feszültséget az író:

- Történelmi szál: Bakócz Tamás a magyarság megmentése érdekében akarja megszerezni a pápai trónt.
- Fiktív szerelmi szál: a magyar Vértesi Tamás és egy római kurtizán, Fiametta szerelmének története.

Műfaja lehet:

- Áltörténelmi regény (valós és fiktív személyek, események szerepeltetése, találkozása)

- Politikai regény (a hatalom kulisszái mögött, intrikák, korrupció)
- Szerelmi regény (Tamás és Fiametta tragikus románca)
- Kalandregény (meglepő fordulatok, akciók, kalandos menekülések)
- Művészregény (elemei: a művészet és a valóság, művész és hatalom viszonyának boncolgatása)
- Panorámaregény (különös színhelyek, események, szereplők érzékletes leírása)
- Szerkezetét tekintve drámai regény: a dráma műnemének, például szerkezeti felépítésének, tagolásának rendjét követő, sűrített, jelenetező, közepes vagy hosszabb terjedelmű epikus alkotás

A címről

„Azt lehetne mondani: a magyarok az Élet Kapujában ülnek. A kapun túl van az ő nemzeti jövődjük, a kapun innen a pogány rabság, a nyomorúság, a pusztulás. Ezt a kaput csak Szent Péter kulcsaival lehet megnyitni. Ezért fog Bakócz mindent elkövetni, hogy kezébe kapja a szent kulcsokat.” (3. fejezet)

„A nagykapu döngve becsapódott előttük.” „Megint kirekedtek az élet iskolájából – a halál iskolájába fognak járni.” „És meg fognak halni. Mert meghalni, azt tudnak a magyarok.” (17. fejezet)

A cím értelmezési lehetőségei

- Politikai: az élet kapuja a Vatikán és a németek pénze és segítsége, a pápaság megszerzése
- Mitologikus: a hit védelme, helyettes áldozat (bibliai evokációk: katonák, akik kockát vetnek), Szent Péter kulcsai
- Földrajzi: a felelőtlen és széthúzó Európa kapuja a katonailag felkészületlen Magyarország
- Civilizációs: RÓMA – művelt, dekadens ↔ MAGYARORSZÁG – barbár, erőszakos
- Társadalmi: individuuum és közösség viszonya (RÓMA: polgári erőfeszítések sikere, haladás ↔ MAGYARORSZÁG: egyéni erőfeszítések kudarca, elmaradás)
- Gondolkodásbeli: NYUGAT-KELET
- Lélektani: ifjúkor – felnőttkor (Vértesi Tamás fejlődés és ellenfejlődés története); sors
- Fatalisztikus: a sors kapuja (élet és halál belsőleg kódolva)

Az élet kapuján lehetetlen átjutni, mert a korlátok bennünk vannak: egyéni és közösségi szinten is.

Helyszín

Róma	Magyarország
<ul style="list-style-type: none"> ■ „vadméhfészek”, „az élet zajongó tengere” ■ szent és romlott, nyüzsgő, dekadens nagyváros 	<ul style="list-style-type: none"> ■ puszta, halál ■ Esztergom, Erdőd, Szatmár (előforduló helynevek)
<ul style="list-style-type: none"> ■ művelt, civilizált: az Alpokon innen 	<ul style="list-style-type: none"> ■ barbár: az Alpokon túl
<ul style="list-style-type: none"> ■ gazdagság forrása: ipar, kereskedelem, törekvő polgárság 	<ul style="list-style-type: none"> ■ a gazdagodás forrása: „örökbe fogadás”, orgyilkosságok
<ul style="list-style-type: none"> ■ a művészetek városa 	<ul style="list-style-type: none"> ■ a halálraítéltek országa
<ul style="list-style-type: none"> ■ feslettség, züllés 	<ul style="list-style-type: none"> ■ morális felsőbbrendűség
<ul style="list-style-type: none"> ■ „Azok odabenn virulni és ragyogni fognak...” 	<ul style="list-style-type: none"> ■ „...ők pedig künn fognak ülni a hideg szürkületben, és a boldogtalan népek gyűlölködése fogja emészteni a szívüket...”

„Vége a római farsangnak, kezdődik a magyar böjt.” (Bakócz)

Szereplők

Közéleti szál	
Bakócz Tamás	II. Julius (Gyula)
70 éves „Milyen ép a hetven esztendejével, milyen fiatal még!”	70 éves „Nem fog már sokáig élni.” „...kezd öregedni, lát emészti”
Konstantinápolyi pátriárka: a „második ember”	Pápa „A trónon ülő a született uralkodó. Nem pap, hanem katona király.” „Katonakirály” (Mars), „nemes ragadozó”, „lelke a sasé”
„a vadkanember. Földet túró ősök származéka. Ennek nincs szárnya, egész életében gyalog járt.”	„...mint valami nemes ragadozó. ... A lelke a sasé: repülni tud. Szédítő magasságokban kereng, onnan felülről kicsinek lát minden földi dolgot”
Külső: széles váll, kurta vadkannyak, barna arc, erős állkapocs, sárga szem, durva kis parasztorr, medvemancs, „az állkapcsa pedig olyan nagy és erős volt, mintha fel akarná falni az egész világot.”	Külső: férfiak férfi: erős, bátor, büszke, hajthatatlan, mint valami nemes ragadozó”, DE! „...kezd öregedni, lát emészti”

Közéleti szál

PéNZ – Pazarló bevonulás, gyűrű a kisgyerekeknek („Tud-e bánni a pénzével?” Strigonio (esztergomi) – Bakócz Tamás de Erdőd „barbár”, de vö. Mátyás	PéNZ – Álma: A Dóm (vö. babiloni torony), síremlék (Michelangelo), a város (csatornázás stb.) „Dolgozni, dolgozni, dolgozni!” „polgár”
Magyarországon mindent elért.	A keresztény világban mindent elért.
Cél: keresztény liga, megállítani a törököt.	Cél: „Túl akarja élni a maga halálát.”
Kitartás – „keleti”	Erő – „nyugati”

Magánéleti szál

Vértesi Tamás	Fiametta
„Keresztfia és legkedvesebbik rokona Bakócznak” címzetes apát (szimónia)	„Az isteni Imperia korai halála óta ő a szent Róma legkecsesebb és legműveltebb kurtizánja.”
Vonzó külsejű.	„Remek teremtés”, „bőre finom,” „termete tökéletes”, 22 éves, nápolyi szépség. De mindig összehasonlítják a korán elhunyt, nála is tökéletesebb szőke Imperiával, tehát csak második, vagy „majdnem” tökéletes – barna hajú – másolat, (őt nem festette le Raffaello)
„nem akar pap lenni; tőle hallottam Esztergomban. Minden ízében katona.”	„kísértő nő”, „szépasszony” „folyékonyan beszélt latinul, amellet ismerte a filozófusokat, elragadóan szavalta Ovidiust, könyv nélkül tudta Petrarcát, gyönyörűen énekelt és mesterien játszott a lantján.”
Naiv, tiszta lelkű férfi, de könnyen manipulálható, aki hisz az őszinte érzelmekben, a tisztességben és a nő adott szavában. Egyszerre jellemzi: Kamaszos szenvedély, az „örjögő öröm görcse”, Megbízhatóság, hiszen ő Bakócz titkára, ügyeinek intézője.	Manipulatív: kiszámítja a csábítás határait, játszik „Fiametta, mint mindig, valahányszor a nyilvánosság előtt mutatkozott, körülvette magát művészi pompával, melynek hatásait aprólékosan kiszámította.” Hiú, sértődékeny, bosszúálló, züllött. Erkölcstelen gátlástalan (szimóniát javasol, testét árulja). Nem önálló a döntéseiben, szinte nincsenek valódi érzései, amikor a szívére hallgatna – késő.

Magánéleti szál	
Vértesi Tamás	Fiametta
Titkos jelmeze: lángvörös selyemkámzsa	Zöld angyal arany ördögszarvval és -szárnnyal
„Csak én tudom, mi az: szeretni!” „Én úgy szerettem önt, ahogyan csak egy barbár szerethet ilyen nőt! Ön volt nekem Róma, Itália, minden, ami szép, drága, halhatatlan, ön volt az élet, a jövő, a győzelem!”	Megalázottságában szerelme halálos erejű bosszúvágyba fordul át: orgyilkosokat küld Vértesi Tamás ellen, és kiszolgáltatja Chiginek a férfi által rábízott, titkos, a pápaválasztásban Bakócz terveit leleplező névsort
„Szeretem önt, jobban szeretem az életemnél, és mégis el fogok öntől szakadni. Talán holtomig szeretni fogom, de mégis nemesi szavamra mondom: soha többet ez életben nem szólok önhöz.”	„Ezt már mondták mások is, de nem bírták ki, mind eljöttek megint. Aki engem szeret, az nem tud tőlem elszakadni!”
Miután csalódik, nem tud és nem is akar megbocsátani, hazatér Magyarországra, hogy kivegye a részét a török elleni küzdelemből.	„És Fiametta lelke rémülten elkezd röpködni és vergődni, mint a kalitkába zárt vadmadár. Most, most! Ha most nem tud kiszabadulni, akkor örökre rab marad...”
„Egy asszonyért? Maga elé legyint a kezével. Ah, az csak az olasz novellinákban van úgy, de magyar ember még nem halt bele a szerelembe!” „A barbár még vérzik, de már szabad.”	„Meghalni szeretnék! – mondja a leány.”

A befejezésről

Bakócz számára kudarc a pápaválasztás, hazatér azzal a feladattal, hogy szervezzen kereszties hadat a török ellen. Bakócz a hadak élére Dózsa Györgyöt szánja. Ez az utalás az olvasó számára világossá teszi, hogy újabb kudarc vár Bakóczra.

Bizánc – történelmi dráma

1904-ben bemutatott háromfelvonásos dráma, Herczeg Ferenc egyik legsikeresebb színműve, melyet 1904–1945 között számos alkalommal vittek színpadra. A megjelenést követően a korabeli tantervek ezen a művön keresztül ajánlották a tragédia műfaját – Szophoklész és Shakespeare mellett – tanítani. Később a szerző legtöbb művéhez hasonlóan ez is tiltólistára került.

Helyszín: Konstantinápoly, a keleti keresztény birodalom központja, a bizánci császár hatalmát reprezentáló trónterem – szimbolikus tér.

Idő: 1453. május 29. Az a nap, amikor a város, s vele a birodalom elbukik.

Szerkezete

- tablóképszerű
- feszes, koncentrált drámai szerkezet, a hármas egység érvényesül
- összetett, sokszereplős történetmesélés
- a főszereplő feszültséget fokozó – késleltetett megjelenése – Herczeg drámáira jellemző
- a mellékszereplők párbeszédeiből, megjegyzéseiből alakíthatjuk ki a komplex, el-lentmondásokkal teli képet. Ennek az írói módszernek a célja egyrészt a feszültség-fokozás, másrészt a főhős és a szereplők minél összetettebb jellemábrázolása, mely Herczeg drámaszerkesztésében kiemelt fontossággal bír.
- az ostromról csak áttételesen, a szereplők szavaiból értesülünk

Téma: A hatalom birtoklásának, majd elvesztésének folyamata.

Herczeg darabjában Bizánc pusztulása saját belső szétesése miatt következik be: az udvari intrikák, árulások, színlelések kicsinyes játéka a darab szereplői elől elfedik a külső veszélyt, amely egyébként fel sem bukkan teljes nagyságában a színpadon megjelenített helyszínen. Ami látszik, az éppen ez a folyamat, pontosabban az, ahogyan a pusztulással egyedül szembeszálló császár szembesül saját udvarának és népének erkölcsi széthullásával.

A kortársak *Bizáncot* a századfordulós Budapest és/vagy Magyarország allegóriájaként értelmezték.

Utóélete

- A *Bizánc* aktualitását jelzi, hogy a drámát az elmúlt években több színtársulat sikerrel tűzte műsorra.
- Selmeczi György kortárs zeneszerző opera-átirata 2014-ben.

⊙ JÓKAI MÓR (1825–1904)

„Jókai szívósan és szakadatlanul ír, könnyen fogalmaz, képzelete kiapadhatatlan, meseszövése bravúros, stílusa gördülékenyen kellemes. Szemléletes leírás, pergő cselekmény, feledhetetlenül szemléletes alakok, átértett pátosz és derűs humor egyesül írásmódjában.”

(Hegedűs Géza)

Az életút fontosabb állomásai

Jókai a magyar prózairodalom egyik legjelentősebb, legtermékenyebb, legolvasottabb alakja. Író, újságíró, szerkesztő. Komáromban született 1825-ben. Apja nemesi származású ügyvéd. Jókai is jogásznak készül. 1841-42 között Pápán tanul, ott ismerkedik meg Petőfivel. 1846-ban tesz ügyvédi vizsgát.